

מבט על, גיליון 1213, 15 בספטמבר 2019

האיום של ארדואן בהתגרענות צבאית

גליה לינדנשטראוס

נאום שנשא נשיא טורקיה ארדואן באחרונה היה למעשה התייחסות פומבית ראשונה מצידו לאפשרות שטורקיה תבחר בנתיב של התגרענות צבאית. ברקע, ניכרת חשיבות גוברת של טורקיה לבניית יכולות צבאיות עצמאיות. כל זאת על רקע הבעייתיות הגלומה בכך שלאיראן יש טילים ארוכי טווח ולטורקיה אין כאלו, וכן המשבר בין טורקיה לארצות הברית המערער את הביטחון הטורקי בכך שנאט"ו תבוא לעזרתה בעת צרה. הגם שבעת הנוכחית התשתית בטורקיה בנושא הגרעין היא זניחה, הצהרתו של ארדואן בנושא הגרעין מזינה את החשש הקיים מפני תפוצה גרעינית במזרח התיכון.

בנאום שנשא בעיר סיווס ב-4 בספטמבר, אמר נשיא טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן כי "למדינות מסוימות יש טילים עם ראשי נפץ גרעיניים, לא אחד או שניים. אבל [הם אומרים לנו] שלא נוכל שיהיו לנו כאלה. אני לא יכול להסכים לזאת." הוא הוסיף ואמר: "יש לנו את ישראל בסביבה, כמעט שכנים. הם מפחידים [אומות אחרות] בכך שיש להם אותם. אף אחד לא יכול לגעת בהם." זו הייתה התייחסותו הפומבית, הישירה והברורה הראשונה של ארדואן לאפשרות שטורקיה תבחר בנתיב של התגרענות צבאית.

התבטאויות אלה של ארדואן משקפות את ראייתו בדבר הגעה ליכולת גרעינית כביטוי למידת התפתחותה של המדינה. כך, באותו נאום הוא גרס ש"אין כמעט מדינות מפותחות שאין להן אותם", אף שאין הדבר נכון לגבי נשק גרעיני. מעבר לכך, זה זמן רב ארדואן מייחס חשיבות לפיתוח תעשיית הנשק הטורקית (גם למטרות יצוא), ולבניית יכולות צבאיות עצמאיות. בולט בהקשר זה הניסיון של אנקרה להתנות רכישות צבאיות מגורמים חיצוניים בשיתוף ידע. בפרט, בעבר התייחס ארדואן לבעייתיות הגלומה בכך שלאיראן יש טילים עם טווחים ארוכים ואילו לטורקיה אין כאלו. ואכן, בשנים האחרונות חלה התקדמות של תעשיית הנשק הטורקי בתחום זה, אף שבעבר טורקיה התחייבה למשטר ה-MTCR (Missile Technology Control Regime) שלפיו אין לייצא יכולות טיליות בטווח של יותר מ-300 ק"מ, ולכן לכאורה הייתה צריכה לגלות פחות עניין בהתקדמות בכיוון זה. המשבר בין טורקיה לארצות הברית סביב רכישת מערכת ההגנה האווירית S-400 מרוסיה, וההקפאה ביולי 2019 של השתתפות טורקיה בפרויקט ה-F-35 בעקבות זאת, חידדו את הבעייתיות מבחינת אנקרה שבהסתמכות על גורמים אחרים לשם השגת יכולות צבאיות מתקדמות.

אמנם, כחברה בנאט"ו מאז 1952, טורקיה נהנית ממטריה גרעינית. אלא שגם במהלך המלחמה הקרה ולאחריה היו לאנקרה ספקות לגבי מידת המחויבות של יתר חברות הברית כלפיה, ובפרט ארצות הברית. טורקיה היא בין המדינות הבודדות באירופה, שבהן עוד נותר נשק גרעיני טקטי אמריקאי, ומוערך כי בבסיס חיל האוויר באינגירליק יש כ-50 פצצות גרעיניות מסוג B-61 בפיקוד אמריקאי. אחרי ניסיון ההפיכה הכושל שאירע בטורקיה ביולי 2016, שבמסגרתו היו גם

ניסיונות מרידה מתוך בסיס זה, אספקת החשמל לבסיס נותקה כליל לכמה ימים. עקב כך, גברו בוויינגטון הקולות שקראו לחשוב על חלופות לאיג'ירליק, הן מבחינת שימוש בשדות תעופה אחרים באזור לצרכים מבצעיים, והן מבחינת עצם המשך אחזקת הפצצות הגרעיניות הטקטיות בשטח טורקיה.

הצהרתו של ארדואן חורגת מהצהרות קודמות שלו בנושא גרעין, שכן הפעם הוא רמז שטורקיה תפתח יכולת גרעינית צבאית. כבר כיום יש לטורקיה תוכנית גרעין אזרחית לבניית כעשרים כורי חשמל, והכור הראשון שהחברה הרוסית הממשלתית, רוסאטום, בונה ותפעיל עברה, נמצא בשלבי בנייה. לטענת מבקרי הפרוייקט, סדקים שכבר התגלו ביציקת הבטון שהוכנה עבור כור זה מחזקים את העמדה שאין להקים בשטחה של טורקיה כורים גרעיניים בשל היותה מועדת לרעידות אדמה. במגעים שהתקיימו, בין היתר עם יפן, לגבי בניית תחנות כוח גרעיניות נוספות, התעקשה טורקיה לשמור את האופציה של העשרת אורניום פתוחה, אף שאין לה יכולת כזו בעת הנוכחית. התעקשות זו עוררה חשד שיש לטורקיה כוונות גם לפתח בעתיד יכולות גרעיניות, שאינן לצרכים אזרחיים.

את הצהרתו של ארדואן יש לראות גם בהקשר הרחב של המשבר ביחסי טורקיה ארצות הברית בעת הנוכחית והרגשות האנטי-אמריקאים במדינה, שהיו קיימים עוד קודם אך לובו בעקבות ההאשמות מצד אנקרה בדבר מעורבות אמריקאית בניסיון ההפיכה הכושל, וכן תמיכת וויינגטון בכוחות הכורדים שפועלים בצפון סוריה. כך נשחק האמון, שהיה מוגבל ממילא, בכך שנאט"ו אכן תבוא לעזרת טורקיה בעת צרה. יתר על כן, לא זו בלבד שאנקרה מאמינה פחות בערבויות שכבר יש לה, עצם מדיניותה המתריסה כלפי ארצות הברית שומטת את הקרקע מתחתן. לצד זאת, אנקרה מעריכה שמעמדה של ארצות הברית נמצא בדעיכה ושהעולם צועד לכיוון של מערכת רב-קוטבית, שיש להיערך לקראתה.

את הצהרתו הנוכחית של ארדואן יש גם לראות כחלק מביקורתו הרחבה יותר לגבי האופן שבו מתנהלת המערכת הבינלאומית והצורך ברפורמה במועצת הביטחון. כך, אפשר לראות בטענותיו, שלפיהן המדינות בעלות היכולת הגרעינית מניחות מכשולים לא הוגנים בפני המדינות שאין להן יכולת כזו, וכך יוצרות מעין "אופ"ק גרעיני", גם חלק מתפיסתו ש"העולם גדול יותר מחמש". כבר ב-2012 הוא האשים את הקהילה הבינלאומית בצביעות, בעודה מבקרת את תוכנית הגרעין "לצרכי שלום" של איראן אך שותקת לגבי קיומם של "250 – 300 ראשי נפץ גרעיניים של ישראל". במאי 2018 הוא הצהיר שהאיומים המרכזיים כנגד מדינתו והאזור הם מנשק גרעיני ויש לחתור לפירוק מנשק גרעיני. בעוד טורקיה רואה בעין שלילית את תוכנית הגרעין האיראנית, גישתה לנושא שונה מאוד מזו של ישראל וערב הסעודית: אנקרה סבורה שיש להתמודד עם איראן במשא ומתן, ואף התנגדה לפרישת ארצות הברית מהסכם הגרעין. ניתן לשער שארדואן יחזור לנושא הגרעין, כחלק מהביקורת שלו על חוסר ההוגנות של המערכת הבינלאומית, גם בנאום שיישא לרגל פתיחת מושב עצרת האו"ם שייערך בסוף ספטמבר. עם זאת, יצוין שעד היום טורקיה חתמה על כל האמנות המרכזיות המתייחסות לנשק להשמדה המונית, ובכלל זאת האמנה למניעת תפוצה גרעינית (NPT) והפרוטוקול הנוסף של סבא"א.

הצהרתו של ארדואן בנושא הגרעין מזינה את אחד החששות המרכזיים על רקע ובעקבות המאמץ האיראני להשיג יכולת גרעין צבאית – מצב עתידי של מזרח התיכון שבו יהיו כמה מעצמות

גרעיניות. השינוי ברמה הרטורית המגיע מאנקרה, מביקורת על ישראל וקריאה לפירוק גרעיני באזור לאיום להצטרף למעגל המדינות בעלות היכולת הגרעינית אינו מבוטל, וכן הוא תמרור אזהרה לא רק למדינות האזור, אלא גם למעצמות הגלובליות. יחד עם זאת, בעת הנוכחית התשתית בטורקיה בנושא הגרעין היא זניחה, ודווקא פומביות ההתייחסות של ארדואן לנושא יכולה אף להקשות על אנקרה להתקדם בכיוון זה, מכיוון שפעולותיה יבחנו בחשדנות יתר.